

Posmrtni običaji srijemskih Hrvata

Sindy Vuković*

Sažetak

U ovome radu autorica analizira posmrtno običaje Hrvata iz Srijema. Istražena su tri lokaliteta: Petrovaradin, Sot i Golubinci, u razdoblju od 3. do 7. travnja 2017. godine, u sklopu kolegija Prakse terenskog istraživanja pod vodstvom profesorice dr. sc. Milane Černelić. Kontrolno istraživanje provedeno je u razdoblju od 10. do 13. travnja 2018. godine. Svrha istraživanja bila je utvrditi na koji se način posmrtni običaji i obredi, kao tradicijski oblici simboličkog ponašanja, manifestiraju unutar istraživane kulture, koje sve dimenzije obuhvaćaju i u kojoj mjeri se i dalje prakticiraju. Rad je podijeljen na sljedeće tematske cjeline, odnosno aspekte posmrtnih običaja: pripreme za smrt (odjeća za ukop, praštanje, pokojnikova ostavština, bole-sničko pomazanje, predznaci smrti), radnje neposredno nakon smrti (postupanje s tijelom pokojnika, uređivanje odra, vjerovanja), oglašavanje i objavljivanje smrti, bdjenje, pogreb, daća, žalovanje, grob, nakon sahrane (odlazak s groblja, misa, Si-svete, sjećanje na mrtve) i ostala vjerovanja vezana uz smrt.

Ključne riječi: posmrtni običaji, Srijem, Hrvati

Uvod: metodologija i iskustvo terena

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 3. do 7. travnja 2017. godine, u sklopu kolegija *Prakse terenskog istraživanja* pod vodstvom profesorice dr. sc. Milane Černelić. Intervjuirano je 6 kazivača, od toga troje iz Petrovaradina, dvoje iz Sota i jedna kazivačica iz Golubinaca. Prije odlaska na teren, teorijski uvod u temu dobila sam čitajući knjige: *Posmrtni običaji i obredi* (1985) Branka Đakovića, *Otok* (1990) Josipa Lovretića, *Novinske osmrtnice* (1978) Dunje Rihtman-Auguštin. Navedena literatura ponudila mi je opće smjernice za istraživanje, a prilikom izrade upitnice oslonila sam se na radove *Posmrtni običaji* (Enderić, Požarić, Rudić, 2014, u: *Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca*) i *Posmrtni običaji Hrvata Šokaca u Monoštoru i Bregu kroz XX. stoljeće* (Paradžik, Periškić, Višak, 2015) te na upitnicu kolege Ivana Golubića. Dobivenu upitnicu revidirala sam s obzirom na pročitane literaturu i vlastite interese, a nakon toga s obzirom na iskaze kazivača.

* studentica diplomskog studija antropologije i komparativne književnosti

Nakon prvog intervjua odbacila sam pitanja na koje me navodila literatura, a koja su neprimjenjiva na istraživani kontekst i dodala ona na koja su me navodili kazivači. Nakon svih revizija, upitnica je sadržavala stotinjak pitanja. Provedeni intervjui bili su polu-strukturiranog tipa. Od tematskih cjelina zacrtanih prije odlaska na teren, uz pomoć opsežnih odgovora kazivača uspjela sam „pokriti“ gotovo sve. Tematske cjeline na koje sam stavila posebni naglasak, a nisu bile zastupljene u pročitanoj literaturi su: pripreme za smrt, rodna i socio-ekonomska perspektiva. Članak Dunje Rihtman-Auguštin *Novinske osmrtnice* (1978) omogućio mi je posebnu pozornost obratiti na vizualno/tekstualno oglašavanje smrti jer je i ono (važan) kulturni čin. Nažalost, to je jedno od pitanja na koje nisam dobila zadovoljavajući odgovor. Osim toga, Rihtman-Auguštin mi je ukazala i na razlike između ruralnih i urbanih posmrtnih običaja te me potaknula da pronađem „putove interakcije tradicije i suvremenosti“ (Rihtman-Auguštin, 1978). Te su razlike primijećene između običaja i vjerovanja zastupljenih u gradu Petrovaradinu i selima Sot i Golubinci. U Sotu i Golubincima tradicionalni su se običaji najснаžnije održali i još uvijek se prakticira sahrana „od kuće“ (pokojnik leži u kući prije sahrane). U Petrovaradinu su pak najočitiiji modernizacijski trendovi. Osobito mi je zanimljivo kod Rihtman-Auguštin što spominje rodnu neravnopravnost u smislu prvenstva muškaraca ispred žena u pogrebnoj povorci, pa me to potaknulo istražiti druge aspekte posmrtnih običaja u kojima je vidljiva spolna podjela rada. To se ponajprije očituje u tomu da su uglavnom žene bile zadužene za skrb oko pokojnika, za posluživanje hrane na *daći* (zbog čega nisu mogle prisustvovati pogrebu) te za molitvu i boravak uz pokojnika na bdjenju (dok su muškarci u drugoj prostoriji pili i kartali). Osim toga, zanimalo me je kako su pokapane marginalne skupine (beskućnici, nekrštena djeca, samoubojice) i kako financijska moć utječe na pogreb. I na jedno i na drugo dobila sam odgovor od svih kazivača, a o financijskom aspektu kazivači su mi često samoinicijativno govorili, jer to danas, dolaskom pogrebnih poduzeća, predstavlja veliki problem. Najveći problem tijekom istraživanja bio je dobiti konkretni odgovor o tomu kada se neki običaj prakticirao. Većina kazivača neodređeno mi je govorila o „danas i nekad“. Većina podataka tako nema jasne vremenske odrednice, a taj sam propust nastojala ispraviti na kontrolnom istraživanju. Kontrolno istraživanje provedeno je u razdoblju od 10. do 13. travnja 2018. godine. Ponovno sam provela intervju s Kazimirom Peškeom, Katom Vulčević i Ružicom Borčić. Osim toga, razgovarala sam s troje novih kazivača (Katica Đerki, Katica Čačić i Bojan Vukobradović). Cilj kontrolnog istraživanja bio je provjeriti i nadopuniti podatke. Posljednjeg dana istraživanja u Golubincima je održan znanstveni kolokvij u organizaciji Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, na kojemu sam predstavila svoje istraživanje. Kolokvij su nazočili moji kazivači iz Golubinaca te su se uključili u raspravu. Nadalje, budući da je riječ o osjetljivoj istraživačkoj temi, očekivala sam da će postavljena pitanja izazvati emocionalnu reakciju kod kazivača. Međutim, intimne ispovijesti nekih kazivačica (smrt vlastite djece, teške životne prilike u prošlosti) izazvale su reakciju u meni. Iako su teme za razgovor bile daleko od „lakih“, kazivači su se često šalili sa mnom, pjevali mi oproštajne pjesme (Ružica Borčić), nudili me hranom i pićem te mi svojom srdačnošću

i otvorenosti omogućili opsežno istraživanje. Naglasili su da im je njihov doprinos važan jer žele ostaviti nekakav trag, a osim toga žele da se njihovi hrvatski običaji ne zaborave, jer je vremenom zbog demografskih promjena (migracija i miješanih brakova) došlo do stapanja katoličkih i pravoslavnih običaja.

Pripreme za smrt

(odjeća za ukop, *praštanje*, pokojnikova ostavština, bolesničko pomazanje, predznaci smrti)

Kazivači iz Petrovaradina i Golubinaca potvrdili su mi da se odjeća za ukop unaprijed pripremala, u „zlatno doba života“ (Kazimir Peške). Žene su to radile češće od muškaraca. Kata Vulčević iz Sota rekla mi je da neki jesu, a neki nisu pripremali odjeću unaprijed. Iz konteksta se može zaključiti da se odjeća nije pripremala unaprijed u slučajevima kada se smrt nije mogla predvidjeti (kada je riječ o mlađoj osobi). Oni koji su si to mogli priuštiti kupovali su novu odjeću, a oni koji nisu ispeglali su i oprali staru odjeću (najčešće crkveno odijelo), tvrdi Ružica Borčić. To je uglavnom bila svečana odjeća, *dostojna susreta s Bogom* (Ljerka Deman). Katica Čačić iz Golubinaca rekla mi je da su muškarci nerijetko spremali šešir, a (starije) žene crnu maramu. Kazivačica iz Sota (Katica Bohnička) za svoju je majku sašila šokačku nošnju za tu priliku. Djeca su najčešće bila pokapana u odjeći za Svetu pričest (bijeloj haljini). Vatrogasci su se ponekad pokapali u vatrogasnoj uniformi, a muž jedne kazivačice za ukop je pripremio uniformu broskog kapetana. Nevenka Župančić spomenula mi je ženu iz Petrovaradina koja je bila pokopana u bundi. To nije bilo uobičajeno, a iz iskaza kazivačice može se zaključiti da se to smatra „neukusnim“. Uz odjeću su se pripremali i molitvenici, krunice, svijeće, svete slike, marame, *peškiri*, platno za vezanje ruku i nogu. Taj se pribor za „posljednji put“ držao u posebnom dijelu ormara ili u ladici te se nije više koristio za života. Odjeća za ukop samo je jedan aspekt „posljednjih želja“ u kojima osoba na samrti (usmeno ili pismeno) definira u čemu želi biti pokopana, tko će nositi lijes, kopati grob, nositi barjak, itd.). Kata Vulčević pokazala mi je svoju odjeću za ukop (Sl. 2c) koja se sastoji od donjeg rublja, papuča, bluze, suknje, čarapa, marama. Uz to je spremila i molitvenik, svetu sliku, *patrice* i svijeće. Odjeću drži u donjem dijelu ormara koji ne koristi ni za što drugo. Naglasila mi je da su u Sotu nekad svi imali uglavnom jednaku odjeću i pribor za ukop. Iznimka je njezin muž koji želi biti pokopan u uniformi broskog kapetana jer se tim zanimanjem bavio cijeli život (Sl. 2b). Odjeća i pribor za ukop nerijetko su imali sentimentalnu vrijednost. Na primjer, suknju koju je spremila za ukop kupila joj je mama za jedan rođendan, bluzu joj je kupila *snaja* koju je posebno voljela, a papuče su dar (ručni rad) od *komšije*. Odjeću za ukop ljudi nisu nužno sami pripremali. Nadalje, Kata Vulčević rekla mi je da su u Sotu nekad djeca pripremala odjeću za roditelje, a danas se ljudi uglavnom pripremaju sami ili to rade njihovi najbliži (ukućani). Naglasila mi je da se uvijek pazilo na to da se ispoštuje pokojnikova posljednja želja. Kao primjer, spomenula mi je kako je jednom morala naknadno zakopati odjeću u kojoj je željela biti pokopana sestra njezine tete, jer tu

odjeću u vrijeme ukopa nije mogla pronaći. Katica Bohnička također mi je pokazala svoju odjeću i pribor za ukop (Sl. 1a i Sl. 1b). Njezina je odjeća crne boje. Osim crne odjeće, spremila je molitvenik i marame. U istom dijelu ormara u kojem drži odjeću za ukop, nalaze se i *peškiri* (kupljeni, frotirni) koji će se dijeliti na ukopu.

Kada je osoba bila na samrti, u kuću se pozivalo svećenika kako bi toj osobi pružio bolesničko pomazanje, ispovjedio ju i okrijepio sakramentima. Kata Vulčević rekla mi je da se za bolesničko pomazanje koristi posebno ulje, posvećeno na Veliki četvrtak. Ulje se stavlja na čelo i gornji dio dlanova, a nekad se stavljalno i na stopala. Najbliži su se tada pozdravljali s bolesnikom i molili za njega (molitve za ozdravljenje i opraštanje grijeha). Kazivačica iz Petrovaradina (Ljerka Deman) spomenula mi je da se ponekad slalo djecu na večernju misu, kako bi molili za zdravlje dotičnog bolesnika ili za njegovu laku smrt.

Osim toga, valja spomenuti i običaj *praštanja* koji se odnosi na čin traženja oprost od osobe na samrti. Vrijedi i obratno, ponekad bi osoba na samrti pozvala u kuću prijatelje ili rođake koje je za vrijeme života uvrijedila i tražila od njih oprost. Odbijanje toga smatra se grijehom. Katica Đerke iz Sota opisala mi je jednu takvu situaciju:

Slika 1a i 1b. Odjeća i pribor za ukop Katice Bohničke

Slika 2a. Kata Vulčević drži svijeću koja se stavlja u ruke osobi na samrti.

Slika 2b. Kata Vulčević pokazuje uniformu broskog kapetana u kojoj će biti pokopan njezin muž

Od mog muža baka, bila je svesna, ona je uoči smrti pozvala da dodemo mi... I sad smo mi došli i rekla je: deco oprostite sam vas nešto uvredila. Reko, baba ništa ni vi mene niste uvredili.

Druga kazivačica na traženje oprosta odgovorila je riječima: *Neka ti Bog oprosti, s moje strane ti je oprašteno* (Nevenka Župančić). Običaj praštanja važan je, jer su riječima Kazimira Peške, *obredi vjenčanja i obredi sprovoda ti kada se zavađeni mire*. Pokojnikova ostavština često je bila izvor obiteljskog sukoba.

Slika 2c. Odjeća i pribor za ukop Kate Vulčević

A pak zbog ostavštine su se i zavadili. To je obično bio slučaj, zato je poželjno imati jedno dete, jer kad imaš više onda ima šanse da se zavade, jel. Pa bilo je i nekretnine i je li... Znali su se i oko slike zameriti. Pa slika, dal je sveta ili koja... Ovaj ju oće i ovaj ju oće. (Nevenka Župančić)

Oporuka se pisala za vrijeme života ili pred smrt, a u Sotu se *testament* izgovorio dok je umirući još pri svijesti, uz prisutnost dvaju svjedoka.

U trenutku smrti pokojniku bi se u ruke stavljala svijeća posvećena na Svijećnicu, odnosno marijanska svijeća, kako bi mu „osvijetlila put“. Kazimir Peške to objašnjava riječima: *Svetlost večna svetlila mu*, a Kata Vulčević: *Neka ti ova svijeća osvjetljava put tvoj na koji si pošao, kojim te Bog vodi*. Ta bi se svijeća zatim stavljala u *ćirak* ili bi se nosila na groblje, kao što je običaj u Sotu. Ružica Borčić iz Golubinaca rekla mi je da se u narodu vjeruje da pokojnik, dok svijeća gori, može čuti što se oko njega govori, ali je uz smijeh dodala da to nitko nije doživio da bi čuo. To mi je potvrdila i Katica Čaćić: *Kažu da samrtnik sve čuje, da*. Osim toga, u svim istraživanim lokalitetima običaj je da se u trenutku smrti zaustavlja sat i da se pokrivaju zrcala (i sve reflektirajuće površine, najčešće *peškirima* ili tkaninom) kako se pokojnikova duša ne bi „ogledala“ prilikom „izlaska iz sobe“, jer bi to značilo da će ostati „zarobljena“ na ovom svijetu. U Sotu i Golubincima se, osim toga, prilikom iznošenja mrtvaca iz kuće otvaraju prozori, prevrću stolice i klupe te se *malo pomete na lopatu, pa se to baci* (Ružica Borčić).

Osim što se za smrt unaprijed pripremalo, vjerovalo se u to da ju se može predvidjeti u snovima ili glasanjem određenih životinja. U tim se vjerovanjima osjeća sukob kršćanskog i nekršćanskog (pretkršćanskog) svjetonazora, pa mi je jedna kazivačica odbila govoriti o tomu proglašivši ta vjerovanja i običaje *sujevjerjem*. Najčešći motiv koji se spominje kad je riječ o pretkazivanju smrti jest glasanje sove (Nevenka Župančić). U Petrovaradinu ona se u narodu naziva *pticom zlosutnicom* (Kazimir Peške), a u Sotu i Golubincima *mrtvačkom pticom* (Katica Bohnička i Katica Čaćić). Spominju se još i pijetao, kokoš, pas i konj. Kata Vulčević ispričala mi je kako su se životinje ponašale uoči smrti njezina brata Adama te kako je ona te znakove protumačila:

Sad ću vam kazati. Evo moj brat sad kad je umiro. Mesec i po dana, on je imo kera... A moj brat je živio sam... I taj ker njegov, taj ker njegov, on samo što nije znao da govori. Taj ker je mesec i po dana, ispod njegovog prozora cvilio. Mesec i po dana. I posle njega, on je živio, ne znam dal je živio, ne znam, mesec i po dana, ispod tog istog prozora, on je tamo došo i crko... I imo je jednog petla, taj moj brat, i taj petao... Taj petao je kad je moj brat umro, isti dan crko... A moja sestra kad je umrla, ta od tetke, imala je jednu kokošku, koja se zvala Adika. I kad sam ja sutradan došla kod nje ta Adika leži mrtva. Isti dan... Sova je pevala kod mog brata. I sova. I sova je pevala. I to je sova pevala, ja kad dođem, ja sam se ježila, ja sam nju vidila. Ja sam nju vidila, vidim ja na komšijinoj kući, al tu je i moj brat... I čujem gore to peva. A tu kod nas peva i umro je taj moj brat kad ja čujem... I došla je jedna mlada i odma iza Adama umre. I to umre po putu jednom išla kući, i pala i umrla. Odma iza Adama. Jel ta ptica i kod

nje je pevala i eto. To vam mogu kazat, to je živa istina, to što sam čula svojim ušima. I taj ker, i petao, i ta sova, to je sve kad je bilo, kad je to sve prošlo, to je sve nestalo. Sve je, ništa više nije niko ni zapevao, nitko ništa. Ni kuko ni ništa. (Kata Vulčević)

Osim toga, spomenula mi je i ustaljene motive u snovima za koje se u narodu vjeruje da pretkazuju smrt. To su: zubobolja, rušenje kuće, zidanje kuće i bistra voda. Vezano uz to, Kazimir Peške mi je rekao: *Ako sanjaš pokojnike da su došli po tebe, zavisiti šta kažu. Odi s nama – onda je to brzo kraj. Tako je u narodu.* Osim toga, spomenuo je motiv trešnje i grožđa za koje se također vjeruje da pretkazuju smrt. Katica Čaćić rekla mi je da je njezina *snaja* uoči smrti svoga sina sanjala da ju je ugrizla zmija: *Moja snaja je sanjala da ju je ujela zmija, prečim će on poginuti dva dana... Odma se setila, pa nisam ja badava to sanjala.*

Radnje neposredno nakon smrti

(postupanje s tijelom pokojnika, uređivanje odra, vjerovanja)

Brigu o tijelu pokojnika nakon smrti preuzimale su uglavnom žene. To su najčešće bile *komšinice*, prijateljice i daljnje rođakinje, jer je obitelj u *koroti*. Smrt bližnjih predstavlja veliki emocionalni teret, posebice najužoj obitelji, pa posao pranja i odijevanja pokojnika preuzimaju drugi iz zajednice. Ružica Borčić napomenula mi je da se taj poziv ne odbija. U Sotu je živjela žena koja je odijevala i prala većinu mrtvacu iz sela, a ako je bilo potrebno nekome obrijati bradu, zvalo se profesionalnog *berbera*. Brijajući bi se pribor u tom slučaju ostavljao u lijesu. Spomenuta žena iz Sota tu uslugu nije naplaćivala, ali bi joj ljudi katkad zauzvrat dali kavu, *peškiri* sl. U Golubincima se voda kojom se pralo mrtvacu baca pod *streju*, *di se ne gazi* (Ružica Borčić). U Sotu se voda i pribor kojim se pralo mrtvacu baca *pod kapiju*. Objašnjenje sam dobila od Kate Vulčević: *Pa, tako se to baca pod kapiju, kao da i on [pokojnik] izlazi iz kuće i ta voda da ide za njim, da se ne vrati.* Nadalje, usta se vežu maramom, salvetom ili *peškirom*, kako se ne bi otvorila, a na oči se iz istog razloga stavljaju kovanice. Noge se također vežu i ruke namještaju u određen položaj (sklopljene ruke, ruke uz tijelo ili ruke prekrížene na prsima), kako bi tijelo ostalo u željenom položaju nakon što nastupi mrtvačka ukočenost. To se prije ukopa odvezivalo jer se smatra grijehom pokopati zavezanu osobu. Kata Vulčević to objašnjava riječima: *To je jako velika grehota. To je kao na robiju da ide, a on ide pred Boga. Njega će Bog suditi.* U Golubincima se pokojniku u ruke katkad stavljala krunica ili maramica *da baš ne ide praznih ruku* (Ružica Borčić). Budući da je pokojnik u nekim slučajevima ležao i više od 24 sata u kući, na prsa mu se stavljao ugašeni *kreč* umotan u maramu ili hladni oblozi, kako bi se neutralizirao neugodan miris. Kazimir Peške tvrdi da je za apsorpciju neugodnih mirisa bila zadužena *kofa* s hladnom vodom koja se stavljala ispod lijesa, odnosno posmrtnog ležaja. Kazivačice iz Golubinaca rekle se da se u njihovom mjestu nekad na trbuh pokojnika stavljao *raonik* (dio ručnog pluga) kako bi se spriječila posmrtna defekacija. U Sotu se pokojnikova posljednja odjeća spaljivala *jer će i on biti pepeo kao i ta njegova odjeća* (Kata Vulčević). Kazimir Peške rekao mi je da se to radilo i

Slika 3. Katica Bohnička pokazuje kako izgleda stol (hoklica) na koji se stavlja sveta voda i svijeća uz pokojnikov odar.

škrinje/ljesovi nisu mogli kupiti, već ih se naručivalo kod majstora neposredno nakon smrti. Dok lijes ne bi stigao, mrtvac se stavljalno na drvene klupe ili stol prekriven bijelom *ponjavom*, a pod glavu su mu se stavljali jastuci. Nakon izlaska lijesa iz kuće te se *ponjava* obvezno oprala. Kazimir Peške ističe da se u Petrovaradinu ponekad cijela prostorija zaodijevala u crnu tkaninu. Pokojnik je bio okrenut glavom prema prozoru, a noge su mu bile usmjerene prema vratima, a uz njega je obvezno gorila svijeća. Svijeća se nekad stavljala u lonac napunjen kukuruzom (Sot), ako nije bilo svijećnjaka da je pridržava. Kazivači su mi naglasili da katolici uvijek koriste bijele svijeće, a pravoslavci žute. Kraj odra (posmrtnog ležaja) je stajala čaša sa svetom vodom i grančicom asparagusa, ružmarina ili šimšira. To je služilo za posvećivanje pokojnika. Kada bi prijatelji, susjedi i bližnji dolazili u kuću na bdjenje, najprije bi posvetili pokojnika i izmolili *Oče naš*. U Sotu je običaj da se ta čaša sa svetom vodom nosi na groblje (za vrijeme pogreba), a u Golubincima ne.

Kako je već spomenuto, ljesovi su se nekad naručivali nakon smrti i bili su ručno rađeni. U Golubincima sam posjetila jedan takav obrt koji se bavi izradom

u Petrovaradinu jer odjeća na taj način *ne može nikome ni da pomogne ni da naškodi*. Katica Čaćić iz Golubinaca rekla mi je da se posljednja pokojnikova odjeća obvezno mora oprati (dovoljno je samo vodom) i nakon toga se baca: *To mora da se opere. Neće duša da se smiri ako se ne opere. Al ne trebaš to baš da pereš. Možeš samo malo ovako u vodu, kao da. Ja sam tako svoju baku*. Žene se glavnom nije šminkalo jer, riječima kazivača Kazimira Peške, *idu na onaj svijet kakve su rođene*. Ljerka Deman rekla je da bi se to smatralo „smijurijom“. Međutim, Katica Čaćić sjeća se jedne mlade djevojke koju su pokopali našminkanu i s cvijetom u kosi (polovicom 1990-ih). Mlade djevojke kitilo se vijencem od poljskog cvijeća koji su za tu priliku isplele njezine prijateljice, tvrdi Kazimir Peške. Kata Vulčević pak ističe da su neudane djevojke u Sotu bile pokapane u šlajeru. U Golubincima su djevojke koje su umrle neposredno prije vjenčanja pokapali u vjenčanici. Ovi su običaji danas gotovo izumrli u Petrovaradinu kada je zabranjeno sahranjivanje „od kuće“ (1980-ih godina).

Pokojnik je obično ležao u *prednjoj sobi*, koja se za tu priliku prethodno ispraznila i uredila. Nekada se mrtvački sanduci/

ljesova. Riječ je o malom obrtu koji pogrebnom opremom opskrbljuje mještane Golubinaca već generacijama. Današnji vlasnik obrta je Bojan Vukobradović. Po zanimanju je tehničar za finu obradu drva. Obrt je prvi osnovao njegov djed (nakon Drugog svjetskog rata), a nastavio ga je njegov otac. *Ja kako sam naučio od dede tako radim i dan danas*, tvrdi Bojan. Djed se najprije bavio stolarijom, ali je nakon razvitka industrijske proizvodnje izgubio posao, pa je odlučio otvoriti obrt s pogrebnom opremom jer toga u Golubincima nije bilo. Osim mrtvačkih ljesova prodaje i prateću pogrebnu opremu: pokojnikov križ, vijence, marame, *peškire*, donje pokrove, itd. Ljesovi se izrađuju najčešće od topole, ali i od hrasta te bukve. Proces izrade opisao mi je na sljedeći način:

Znači daska prvo ide na jednu mašinu, na drugu mašinu, dok se obradi daska, onda se to šmirgla, prave se te šare, sklapa se, na stolu ili na klasičnim nogarama (Bojan Vukobradović).

Nekad se za obradu drva (prije strojeva) koristila stolarska *tezga* (Sl. 5). Ljesove u navedenoj radnji kupuju i pravoslavci i katolici. Jedina razlika između katoličkih i pravoslavnih ljesova je u tomu što je kod katolika ime pokojnika napisano latiničicom, a kod pravoslavaca ćirilicom. Na lijes se, dakle, upisuje ime pokojnika i koliko je godina *poživeo*. Na pokojnikov križ se upisuje ime i prezime pokojnika te godina rođenja i smrti. Uz lijes se poklanjaju i *parte* (izrade se na računalu i ispišu).

Kata Vulčević rekla je da je u Sotu također postojala jedna takva radnja u kojoj je ljesove izrađivao Ivan Ružanji (1960-ih godina), a nakon njegove smrti Jakov Buntić. Svi ljesovi bili su rađeni od punog drva (najčešće hrast) i jednakog izgleda. Nekad se ljesovi nisu bojali, već se drvo samo lakiralo. Na vanjskoj strani lijesa pisalo je ime pokojnika i godina rođenja te smrti. Na dno lijesa obično se stavljala piljevina, a na to donji pokrov i jastuk. U Sotu je postojala žena koja je za sve u selu izrađivala donje pokrove. Katica Čaćić iz Golubinaca rekla mi je da je njezina majka, koja je bila krojačica, nekad također šila donje pokrove za sve u selu, i to besplatno. Unutrašnjost lijesa najčešće je bila bijele boje za mlađe osobe, odnosno *braun*, *zlatnožute* boje za starije osobe (Kazimir Peške). Danas je ta unutrašnjost najčešće svilena, a nekad je bila napravljena od običnog platna. Na pitanje jesu li se ljesovi otvarali ili zatvarali, nisam dobila ujednačen odgovor, to je ovisilo o „ukusu“ i prilikama. U lijes su se prilagale pokojnikove osobne stvari poput brijačeg pribora, četkice za zube, lijekova, naočala, proteze, štapa, zatim krunice, molitvenici i igračke (npr. lutka *krpenjača*, lopta od svinjske dlake), ako je umrlo dijete. U Golubincima je postojao običaj da se u lijes stavljala lutka *ako je u jednoj godini umrlo dvoje ljudi iz iste kuće, kako ne bi odvelo treće iz kuće* (Ružica Borčić). Ta se lutka nekad ručno radila, a danas se kupi:

Uzeli smo neke dve letve ovako... I ruke... Malo namotali krpe, i kao omotali da ima haljinu. I kao to je lutka i stavili joj u sanduk... A danas se to kupi kod Kineza. (Katica Čaćić)

Ružica Borčić izradu lutke opisuje na sljedeći način:

Malo se napravi, od metle drška, malo navučesh neku krpu, izrežeš, dal je haljina il je, nema veze. Glava se isto tako napravi, malo se veže koncom i nacrtáš oči, usta.

Slika 4a i 4b (dolje). Ručno radeni ljesovi iz obrta u Golubincima

Kazivačice su mi rekle da ta lutka nije imala ime niti je taj običaj imao poseban naziv. Specifičnost Golubinaca jest i u tomu što se tkanina kojom je pokojnik bio prekriven prije ukopa izrezivala u obliku križa (na mjestu gdje mu bila glava). Kazi-

Slika 5. Stol za obradu drveta/stolarska tezga, Golubinci

vačica iz Sota ispričala mi je jednu specifičnu situaciju u kojoj su pokojniku u lijes priložili grožđe:

Ovaj moj komšija kad je umro, želio je jadan grožđa da jede, al nije bilo. Onda mu donela sestra, kupila u prodavnici i metnula mu je u sanduk grožđa. (Katica Đerki)

Osim toga, spomenula mi je da se ponekad u lijes prilažu i cigarete, rakija i bomboni. U šali mi je ispričala da su se ona i njezina susjeda dogovorile da će jedna drugoj u lijes priložiti rakiju, odnosno bombone. Hrana se u lijes prilaže i u Golubincima u određenim slučajevima:

Tko je imao rođenog nekog svoga. Ili ako mlad neko umre, rođak neki bliski, donosilo se bombone, jabuku i sve. I sve se to stavljalo u sanduk... Kao pozdrav se slao. (Katica Čaćić)

Danas se ljesovi uglavnom kupuju u pogrebnim poduzećima, a uz njih dolaze i osmrtnice.

Oglašavanje i objavljivanje smrti (crkvena zvona, osmrtnice, usmena predaja)

Smrt se oglašava na različite načine – usmenom predajom, crkvenom zvonima i osmrtnicama/*posmrtnicama*/*partama*. Oglašavanje crkvenim zvonima razlikuje se u svim istraženim lokalitetima, različito se zvoni ako je umrla žena, muškarac ili dijete, ali se uvijek zvoni tri puta u danu. Primjerice, u Petrovaradinu se zvono oglašava jedanput ako je umrlo dijete, dvaput ako je umrla žena i triput ako je umro muškarac. Kazivačica iz Petrovaradina objašnjava to na sljedeći način:

I posle večernje mise, kad se izmoli Anđeo Gospodnji, i zvonilo se uvijek za Anđeo Gospodnji, zvoni se zvono za pokojnike... Drugačije se zvonilo kad je umrlo muško, drugačije kad je žensko umrlo, ne daj Bože dete, isto drugačije. Ali to je bezveze meni. Obaveštava se da je umro neko, oni su znali posle kad nastane mala tišina za Anđeo Gospodnji, da opet zvoni, to je neko umro. A onda su svi pitali ko je umro, ko je umro. (Ljerka Deman)

U Sotu se nekad oglašavalo jednom stankom za ženu i dvjema za muškarca, a danas se oglasi zvono bez stanke i ne zna se kojeg je spola osoba koja je umrla. U Golubincima se zvono oglašava tri puta do ukopa (ukop je obično sljedeći dan, pa to znači tri puta u danu), jednom stankom za ženu, dvjema za muškarca, a za dijete zvoni malo zvono.

Što se osmrtnica tiče, nitko od kazivača nije mi odgovorio na koji se način njihov izgled danas razlikuje od onog u prošlosti. Svi tvrde da se nisu bitno promijenile, samo da se danas češće koriste. Pravoslavne i katoličke osmrtnice vrlo su slične, no pravoslavne imaju drugačiji križ i pisane su na ćirilici. Osmrtnice se stavljaju na mjesta gdje prolazi mnogo ljudi – na raskršća, ispred crkve, na *kuću žalosti*. Ružica Borčić spomenula mi je da su stanovnici Golubinaca prestali stavljati *parte* na kuće zbog straha od provalnika, a počeli su ih koristiti tek nedavno, prije desetak godina.

Slika 6. Kata Vulčević ispred osmrtnice svoga brata Adama, Sot. Kazivačica nije prestala nositi crninu osam godina od smrti svojega brata, a osim toga je uramila njegovu osmrtnicu i nije ju nikada skidala s ograde. To je njezin individualni izbor, nije riječ o običaju tipičnom za Sot. Ljudi obično skidaju osmrtnice s ograde ili prozora nakon godinu dana.

Bdjenje

Kad se sahranjivalo „od kuće“ bdjelo uz pokojnikov odar. U Sotu i Golubincima se to zove *sedenje* i još se uvijek prakticira. Ružica Borčić rekla mi je da je alternativni naziv za *sedenje tandifuk*. Kata Vulčević i Katica Bohnička iz Sota rekle su mi da je najuža rodbina bdjela cijelu noć (mrtvaca se nije ostavljalo samog u prostoriji), a Nevenka Župančić iz Petrovaradina rekla mi je da se bdjelo do 2-3 sata ujutro. Kazimir Peške tvrdi da u Petrovaradinu nije bilo pravilom utvrđeno do kada se ostaje na bdjenju. U *kuću žalosti* (Ljerka Deman) umrlom su počast dolazili odati susjedi, prijatelji i rodbina i moliti za njega. Za katolike je smrt shvaćena kao konačni susret s Bogom, a molitva nad umrlim služi tomu da duša sretno stigne na onaj svijet. Iz istog razloga se osobi na samrti u ruke stavlja marijanska svijeća i otvaraju se prozori. Na bdjenju su se zadaće muškaraca i žena razlikovale. Žene su obično sjedile uz odar, molile kronicu i posluživale hranu, a muškarci su se izdvojili u drugu prostoriju, kartali i pili.

Muškarci su uvek sedeli napolju, u drugoj prostoriji, a žene su tu molile, žene su tu sedele posebno kod samrtnika. (Katica Čaćić)

U Sotu su se na bdjenju posluživale *krofne* (to je specifično za Sot), *cigorija*, domaći sokovi i vino. Hranu i piće posluživale su *komšinice*. Danas se poslužuje više-manje isto, samo što se hrana i piće kupuju u trgovini, a nekada se posluživalo domaće. U Petrovaradinu se muškarce nudilo vinom i rakijom, a ponekad se *nešto i narezalo* (Kazimir Peške). U Golubincima su žene posluživale sendviče, kolače, sokove, kavu i alkohol za muškarce. Hrana koja se poslužuje na bdjenju simbolizira

Isusovu posljednju večeru (Ružica Bročić). U Golubincima na bdjenje svi donose svijeće. Te se svijeće ili zapale ili kasnije odnose na groblje. Danas ljudi češće donose lampione, a nekad su donosili obične bijele svijeće (Katica Čačić). Osim toga, kazivačica mi je rekla da kada u Golubincima umre neka od „kruničarki“ – žene koje su članice istoimene udruge i zajedno mole krunicu – ostale žene iz udruge dolaze na *sedenje* i mole za nju. Kazivačica Katica Čačić pročitala mi je molitvu koja se moli posebnu za tu priliku:

Marijini štovci

*Marijini štovci koji ste mi sada došli,
poslušajte zadnje moje sada riječi,
u svetom bratimstvu ostanite vjerni,
savijajte vijenac djevici Mariji.
Bogu sad ostavljam sve dobre kršćane,
male i velike, mlade i starije.
Smrt je između vas izabrala mene,
svaki sat, svaki čas, i vi se spremajte.
O mila Djevice, majko od milosti,
daj da s tobom budem u vječnoj radosti.
Da mi se veseli duša u svjetlosti,
pjevujući krunice svete otajnosti.
Mile sestre moje, s kojima sam molbu vršila svaki dan,
bogoljubnost moju da mi oprostite, ja vas sada molim.
Od Boga vam sreću i blagoslov želim.
Koje ste u jednom vijencu sa mnom bile,
četnaest kršćana, sestre moje mile.
Svetu bogoljubnost nasljeđujte vjerno,
steći ćete plaću nebesku sigurno.
Koja bi među vas, mesto mene stala,
i djetetom majke Marije postala,
u Presveto srce preslatkog Isusa i Marije majke,
preporučavam njega.
S vrlom od bratimstva od svete krunice,
od živih ružica Marije djevice.
Praštam se u ime presvete Trojice,
ugledali sa mnom jednom Božje lice.
Ovako se od vas jedna, druga prašta,
koju Gospod Bog danas k sebi pozva.
Kojoj je Marija bila odvjetnica,
jer joj bila mila njezina krunica.
Dođite anđeli, vi nebeski kori,
da se veselim s vama u nebeskoj gori.
Da majki Mariji hvalu s vama pjevam,*

*i vijenac nevenjiv njoj navijek savijam.
Hvaljen Isus majke Marije,
zbogom sestre moje,
s Bogom svi ostajte.
Amen.*

Slika 7a. Oplakivanje pokojnice na bdjenju, Sot

Slika 7b. Bdjenje, Sot. Na fotografiji možemo vidjeti hoklicu i lonac napunjen kukuruzom u koji je zabodena svijeća.

Slika 7c. Bdjenje, Sot. Na fotografiji možemo vidjeti da su na bdjenju prisustvovala i djeca. Oko glave pokojnice poslagano je svijeće. Riječ je o individualnom izboru, a ne običaju.

Slika 7d. Bdjenje, Sot.

Pogreb

Kada se pokapalo „od kuće“, nakon smrti najprije se zvalo svećenika, a zatim i liječnika da konstatira smrt (morala su proći najmanje 2 sata od smrti). Nakon toga se zvalo crkvene službenike da oglašaju smrt i da se dogovori termin ukopa. Ukopi su se održavali dan nakon smrti, u poslijepodnevnim satima. Danas se pokapa i prijepodne. Nekad su grobove ručno kopali grobari (u Petrovaradinu), *komšije* ili prijatelji (u Sotu i Golubincima). Za to su bili plaćeni u novcu ili su dobili *peškire*, odnosno marame. Danas se grobovi u Petrovaradinu kopaju strojno, a u drugim lokalitetima su za to zaduženi grobari. Međutim, nije poznato kada je došlo do te promjene. Ljerka Deman rekla mi je da su sahrane veliki financijski teret za obitelj, pa ljudi nerijetko traže pomoć od prijatelja i rodbine.

Obred pogreba nekad je počinjao u dvorištu ispred kuće (u Sotu i Golubincima), zatim je povorka kretala do groblja. Danas obred počinje ispred kapele i završava kod groba. U dvorištu su se pjevale oproštajne pjesme prilagođene pokojniku. Razlikovale su se s obzirom na to je li riječ o roditelju, djetetu, udanoj ženi/muškarcu, djevici. Navodim primjere iz đakovačkog *Obrednika za pokope* (1939.) koji mi je pokazala Ružica Borčić (a i otpjevala neke od pjesama):

*Zbogom dragi moji mili,
braćo, sestro, prijatelji,
i susjedi ljubitelji.
Ja se od vas sada dilim,
i sa svijetom veće cijelim
sastajem se s Bogom milim.
Na ljubavi vašoj hvala,
za svu službu i ostala,
za velika i za mala.
Kog sam ikad uvidio,
dok sam s vama živ hodao,
neka bi mi oprostio.*

*I vi moji ukopnici,
braćo, sestre, uzovnici,
predajte me sada grobnici.*

*Vi molite za me Boga,
da po smrtnika svoga
oprosti me grijeha moga.*

Kad umre oženjeno koje:

*Zbogom družo odabrani,
zbogom družo moj vjenčani,
plakat za mnom ti prestani.*

*Hvala tebi na ljubavi,
Bog neka te ne ostavi,
nit na tebe ne zaboravi.*

*Spomeni se duše moje,
iz ljubavi vjerne tvoje,
dok sjedini Bog nas dvoje.*

Ako imaju djecu:

*Djecu našu poljubljenju,
Bogu i tebi umiljenju,
Ti utješi rascviljenju.*

*Otac, mati njima budi,
i za njih se dan, noć trudi,
da postanu svete ćudi.*

*Bogu moli da ih vodi,
da im ništa ne naškodi,
nit u grijehu koje hodi.*

Djetetu koje ima oca:

*Zbogom oče, zbogom mati,
Vi nemojte već plakati,
nego Bogu hvalu dati.*

*Roditelji moji mili,
Bog vam dobri nekudili,
jer ste meni dobri bili.
Bog vam dao utješenje,
i svih grijeha oprostjenje.
Poslije smrti pak spasenje.*

Ako je djeвица dodaje se:

*A vi sestre i djevice,
pratite me do grobnice,
Bogu dajte moje ince.*

*Molite se, da me ubroji,
Isus djevicama svojim,
sad u cvijetu ljeta mojih.
Međ' djevice mudre stavi,
u nebeskoj jasnoj slavi,
i uvijek me tam' ostavi.*

Ružica Borčić zajedno s još nekoliko žena u Golubincima pjeva oproštajne pjesme na svim sahranama u mjestu na koje je pozovu. Ljudi im tu uslugu plate, a nekad ih zovu i na *daću*. Ružica i spomenute žene članice su crkvenoga zbora i jedine koje se sjećaju tih pjesama i koje ih znaju pjevati. Osim navedenih oproštajnih pjesama, prilikom iznošenja pokojnika iz kuće pjevala se sljedeća pjesma:

*K tebi o Bože moj,
Bliže bih ja.
Križ da mi tvoj spasenje da.
Trepti mi duša sva,
Trepti mi duša sva,
Do tebe Bože moj,
Bliže bih ja.*

Redosljed u pogrebnoj povorci razlikuje se od mjesta do mjesta, ali obično su muškarci ti koji idu prije žena u povorci, a svećenik i lijes nalaze se na samom početku povorke. U Petrovaradinu su muškarci nekad nosili četiri *duplira* uz lijes (na koje se vežu *peškiri* ili marame). Kazimir Peške rekao mi je da se to prestalo raditi u *novoj eri* (21. st.). Lijes se nekad nosio na nosilima, a danas se koriste kolica ili pogrebna kola. Cvijeće (cvjetni aranžmani) se također gura u kolicima, a najpopularniji su karanfili i gerberi, odnosno suze (vrsta aranžmana). Osim toga, u povorci se nosi veliki ili *popovski krst* (crkveni inventar) i mali, tj. pokojnikov križ. Kazimir Peške rekao mi je da su se nekad mali križevi izrađivali od hrastovine i bili kvalitetniji, a danas se izrađuju od topole. Veliki križ u Petrovaradinu nosi svećenik ili njegov pomoćnik, a u Sotu su za nošenje križeva zaduženi kumovi (vjenčani ili krsni, odnosno njihovi potomci u slučaju da oni više nisu živi). U Sotu i Golubincima se na početku povorke nose i dva crna barjaka. U Sotu su obično žene (kume) te koje nose barjak, a on je najčešće ukrašen *peškirim*a. U Golubincima barjake obično nose momci ili djevojke (mladež). Kata Vulčević rekla mi je da u povorci mlađi pjevaju litanije, a stariji mole krunicu, dok su mi kazivačice iz Petrovaradina rekly da je poželjno da se hoda skrušeno, u tišini i „moli u sebi“, ali da se toga danas rijetko tko pridržava.

U tom mimohodu, od kapele do groblja, obično je red je da se tiho moli, svećenik peva, neki psalam peva, Po milosrđu svome smiluj mu se Gospodine, i tako dalje, dok narod bi trebao, onako u tišini duše, spontano ili nekom molitvom, Očenaša, ili krunice, da se mole. (Ljerka Deman)

U Sotu sudionici pogrebne povorke nose *peškire* pričvršćene zihericama na ramenu. Te su se zihericice kasnije bacale u grob. U Golubincima se nekad u povorci

nosio *ceger* (na kraju povorke) u kojem su bili kruh (narezan na komadiće), rakija i sol. To se zatim konzumiralo na groblju (na izlazu iz groblja) na sljedeći način:

Sad ima onaj, stoji ispred groblja, stol. Tu se stavi i svaki uzme zalogaj toga hleba. Muškarci uzmu čašicu rakije, za pokoj duše, malo prospe. (Katica Čaćić)

Nepoznato je kada se to radilo, ali danas se to više ne radi, naglasila je kazivačica. Što se pak nošenja lijesa tiče, u Petrovaradinu su za to bili zaduženi prijatelji i *komšije*, a u Sotu djeca pokojnog. Osim toga, u Sotu je običaj da se lijes prilikom iznošenja tri puta spušta na svakom pragu jer se na taj način pokojnik oprašta od kuće. Nekad se lijes stavljao na nosila koja je pridržavalo šestero ljudi, ili su se za to koristila pogrebna kola koja su vukli konji. Katica Đerki iz Sota rekla mi je da je njezin otac, koji je bio stolar, izradio nosila za pogrebe i darovao ih lokalnoj crkvi (1960-ih godina). U Petrovaradinu su se nekada koristila staklena pogrebna kola (do 1980-ih) koja su vukli konji, na koja su mještani bili ponosni i koja su kod mnogih izazivala strahopoštovanje:

A to kad je išlo od kuće mi u Petrovaradinu smo imali jako lepa pogrebna kola. Jako lepa, jako lepa... Pa to je bilo staklo... Tako, visoka, pa su to dva konja vukla... Konji su vukli. Jako lepa su kola bila i to sam bila jako, jako sam bila protiv. To je nekad bilo od jednog privatnika, ovaj, to su bila njegova kola. I normalno, taj je likvidiran u tom Drugom svetskom ratu i bio je u logoru, umro je čovek... Dobro, koristila su se ta kola dok su sahrane išle od kuće. A onda su stajala na groblju, ovaj, pored grobarove kuće, u jednoj šupi. I onda je ovom našem Društvu za samopomoć, da prodaju ta kola. Ja sam bila strašno protiv. Nek se raspadnu, nije vaše, na osnovu čega vi možete da prodajete ta kola... (Nevenka Župančić)

E sad bilo je interesantno u sprovodu, u Petrovaradinu je postojala specijalna kočija za sahrane, staklena. To sam vidjela samo u engleskim filmovima i kod kraljevske porodice. Princeza Dijana, mislim da sam tada videla. Inače nigde drugde nisam videla, i to je bilo jako, onako, kak bi rekla, izazivalo je neko strahopoštovanje ta kočija. Obično su dva konja vukla. A venci su onda u, bili su neki, kuke neke spram tih kola, neke ma kakve, seljačke ili kakve, nešto sjajno, poput srebra, da su se ti venci i cveće stavljalo. I to je ovaj, jako bilo vredno pažnje, kad je ta povorka kretala, porodica je išla iza te kočije, pa onda svećenik, pa onda svi drugi, onda već ovaj, kako se to formiralo, ako si vatrogasac onda vatrogasci, ako... Šta ja znam. I pošto se išlo drumom, znači onim prolazom, gde prolaze kola, to mi je jako lepo. Ali to ne znači da smo mi Petrovaradinci bili takvi, nego to znači oni koji su prolazili tu su bili takvi, su stali, zaustavili kola, izašli, skinuli kapu ili šešir ako je bila zima, i dok nije povorka prošla, pešak je stao, biciklist je stao, ispratio s poštovanjem tu povorku, sahrane, sprovodnu. (Ljerka Deman)

Kazimir Peške rekao mi je da je čuo da su se spomenuta kola kasnije koristila za snimanje filmova, u kazalištu i sl.

Ispred kapele svećenik se obraća „tužnom zboru“ i čita „Božju riječ“ (obredne molitve). Nakon toga se kaže „riječ-dvije“ o pokojniku, o njegovu životu i njegovim dobrim djelima. Kada se lijes spusti u grob, svećenik prvi baca zemlju uz riječi: *Ovde će ti biti mesto gde ćeš dočekati uskršnuće*, odnosno: *Spomeni se čoveče da si prah i da ćeš se u prah pretvoriti*, a drugi slijede njegov primjer i bacaju po grumen zemlje uz riječi: *Laka ti bila ova zemlja*. U grob se baca i čaša sa svetom vodom koja je prethodno služila za posvećivanje pokojnika u njegovoj kući, a to obično baca netko iz *komšiluka*. Obred završava molitvom *Oče naš* za onoga koji je umro i za onoga koji će prvi umrijeti. U Golubincima obred pogreba završava pjesmom:

Oj čovječe tužni kojoj hitiš strani, budiš izdaleka, svrha te čeka velim stani. Promisli da ovde stalnog stana nemaš, već se od poroda na dan tvog sproveda, na put spremaš. Nitko ostat neće, svako umrijet ima, pravi sluga ko je, jer suđeno je umret svima. Prijatelji moji gde god da vas ima, dobro razmislite, za me se molite, zbgom svima. (Ružica Borčić)

U Sotu i Golubincima postojao je običaj koji sam u nedostatku boljeg naziva (kazivači mi nisu znali reći kako se ta praksa zvala) nazvala „mrtvih svatovi“ jer podsjeća na istoimeni običaj u knjizi *Otok* (1990) Josipa Lovretića. Naime, kada je umrla djevojka koja je imala momka (za kojeg se trebala udati), momak je u pogrebnoj povorci na tanjuru nosio krunu, tj. vijenac od cvijeća (simbol vjenčanog buketa). Taj tanjur je kasnije valjalo razbiti o lijes. Ako se tanjur ne bi razbio, to se tumačilo tako da će se on ubrzo ponovno susresti sa svojom mrtvom dragom. Katica Čačić iz Golubinaca to opisuje na sljedeći način:

Slika 8. Barjak za pogrebe, Golubinci

Slika 9. Pogrebna kola, Golubinci

Slika 10. „Popovski krst“,
Golubinci

Ako je imala momka, i ako je bilo kao da će se uzeti, taj je momak išao za sandukom i nosio tanjir. I taj tanjir polupao. Ako se razbije znači da će živeti... Ako se ne razbije, sudbina je škakljiva malo.

U Petrovaradinu je svojedobno bilo mnogo vatrogasaca, a njihovi pogrebi su se razlikovali od uobičajenih. Nevenka Župančić ispričala mi je kako je to izgledalo: *Vatrogasci su imali svečane uniforme, jel. I ovaj, i u toj svečanoj uniformi vatrogasnoj, i moj tata je bio vatrogasac, ali mi nismo tatu tako sahranili. A komšija, on je bio. Pa smo onda išli, pošto je tu, kad je od kuće bilo, jel, onda smo išli ovom ulicom, pa kod vatrogasnog doma, tamo smo stali, jel. Uglavnom, pošto je moj tata bio dugo vatrogasac, da pre nego što su ga u grobnicu stavili, onda je sa tih vatrogasnih kola sirena svirala.* (Nevenka Župančić)

Sudionicima pogreba koji su bili „aktivni“ (koji su nosili *duplire*, križ, gurali kolica, zatim kuharice, svećenik, grobari, itd.) poklanjaju se *peškiri* ili marame.

U Sotu se svećeniku poklanja i svijeća. Kazimir Peške rekao mi je da se svijeća poklanjala i vjenčanim kumovima, ali se ne sjeća iz kojeg razloga. Jedna od kazivačica mi je rekla da je to (poklanjanje *peškina*) pravoslavni običaj koji su katolici preuzeli. Ti se *peškiri* kasnije koriste u domaćinstvu. Kazimir Peške objasnio mi je da žene danas više ne nose marame, pa su *peškiri* praktičniji poklon. Nekad su se poklanjali vezeni *peškiri* i vezene marame, a danas se kupuju frotirni. Ružica Borčić rekla mi je da su se marame i *peškiri* nekad poklanjali svim rođacima, a sad se ne žali pa im ne daju.

Vremenske prilike za vrijeme pogreba ponekad se tumače kao znak, kao poruka s „onoga svijeta“. Na primjer, ako pada kiša za vrijeme pogreba, *pokojniku je bilo žao*

Slika 11. Ulaz u groblje, Golubinci

da umre (Nevenka Župančić) ili to znači da su mu grijesi oprosteni (Kazimir Peške).

Od navedenih lokaliteta, u Sotu i Golubincima se zadržala tradicija „sahranjivanja od kuće“. Kata Vulčević rekla mi je da je u odnosu na prošlost sahrana ostala gotovo ista, izuzevši to da se danas ljesovi ne moraju naručivati (kupuju se gotovi od pogrebnog poduzeća), zatim postoje kolica za guranje lijesa (umjesto nosila) i umjetno cvijeće koje se koristi češće od prirodnog (što sam i sama vidjela na groblju).

Slika 12. Iznošenje lijesa iz kuće, Sot.

Slika 13a. Pogrebna povorka, Sot. Na fotografiji možemo vidjeti kako šestorica muškaraca nose ljes na nosilima i način na koji su im peškiri pričvršćeni na rame.

Slika 13b. Pogrebna povorka, Sot. Na fotografiji možemo vidjeti dva crna barjaka, pokojnikov križ i popovski križ u pozadini.

Slika 13c. Pogrebna povorka, Sot. Na fotografiji je vidljiv redosljed u povorci. Naprijed idu ministranti, zatim svećenik, pa ljes i ostatak povorke.

Slika 13d. Pogrebna povorka, Sot.

Slika 13e. Pogrebna povorka, Sot.

Slika 13f. Pogrebna povorka, Sot. Na ovoj fotografiji samo četvorica muškaraca nose lijes.

Slika 14. Spuštanje lijesa u raku, Sot.

Slika 15. Sudionici pogreba na groblju uz lijes, Sot.

Daća

Daća (karmine) je naziv za obrednu gozbu koja se održava nakon pogreba, najčešće u kući umrloga. Vjeruje se da će pokojnik te noći posljednji put posjetiti svoj dom, objedovati i blagosloviti ukućane. Nakon dolaska s groblja obvezno se peru ruke. *Na kapiji* je postavljen lavor s vodom, sapunom i *peškirom*. Kazimir Peške tvrdi da se to radi iz higijenskih razloga. U Sotu se osim pranja ruke protrljaju pepelom. U kršćanstvu pepeo simbolizira propadljivost, smrtnost, a pepeljenje je znak pokore, pa se u ovom kontekstu to može protumačiti kao *memento mori*. Prije objeda obvezna je molitva – *Pokoj večni daruj mu Gospodine, i svetlost večna svetlila njemu, počivao u Božjem miru, amen*. U Sotu na molitvu poziva kum. U Petrovaradinu su se na *daći* nekad (nije poznato kada je došlo do promjene) posluživala samo kifle i vino, kao simbol Tijela Kristova i Krvi Kristove, a danas se *prave svatovi* (Nevenka Župančić). Kazivači su izrazili negativni stav prema toj promjeni. Kazimir Peške tvrdi da su nekad i bogati i siromašni posluživali kifle i vino te da su na taj način bili jednaki, a danas svi gledaju tko će napraviti veću trpezu, pa makar sutra bili gladni. Ljerka Deman rekla mi je da se danas za tu priliku katkad iznajmljuje vatrogasni dom, da se

poslužuje mnogo različitih vrsta hrane (roštilj, pečenje) te da se na to troši mnogo novaca. U Sotu se nekad (nije poznato kada) posluživao samo paprikaš, salata i *gužvara*, a danas i *kisela čorba*, pečenje, pivo, vino, sokovi. Tu hranu pripremaju *kuvarice* (daljnje rođakinje ili *komšinice*). Budući da one ne mogu prisustvovati pogrebu, odlaze sljedeći dan na groblje, a prije toga doručuju s pokojnikovom obitelji. U Golubcinima se danas poslužuje više-manje isto kao i u Sotu, a nekad se jeo samo paprikaš s krumpirom i kruh (vremenske odrednice nisu poznate). Nisu se postavljali dupli tanjuri i pribor (osim *kašike*), a na stol se nije stavljala sol. Nepoznato je zašto, ali hrana se nije smjela dosoljavati. U Sotu se nakon *daće* na čelo stola stavlja tanjur s hranom za pokojnika (*od svega po malo*) i sol. To se ostavlja preko noći da se vidi *dal' je bio kod kuće* (Katica Bohnička). U Golubincima se na čelo stola stavi prazan tanjur za pokojnika i prevrne se, a u sobi gdje je umro ostavi se čaša vode, komad kruha i sol da stoji dvije-tri noći.

Žalovanje

Žalovanje nakon smrti izražava se nošenjem crnine, a u nekim slučajevima i apstiniranjem od određenih aktivnosti. Kazimir Peške, međutim, tvrdi da je nošenje crnine *znak veselosti jer je pokojnik otišao na drugi svet i da je spašen. Crno u kršćanstvu i kod hebreja znači da je duša spašena*. Osim toga, rekao mi je da se razlikuje polužalost (nošenje crnine 6 mjeseci) i potpuna žalost (nošenje crnine godinu dana). U svim lokalitetima crnina se najčešće nosi godinu dana. Postoje međutim, iznimke. Oni „neutješni“ ne skidaju crninu do kraja života, tvrdi Kazimir Peške. Muškarci u Petrovaradinu ne nose crnu odjeću, već crni beždž ili *flor*. U Golubincima muškarci nose samo crnu košulju (Katica Čaćić) ili *crnu plišanu trakicu koja se zakači za sako* (Ružica Borčić). Na pogrebu je crnina obvezna samo za one najbliže (u Petrovaradinu i Golubincima), ali se neprimjereno odijevanje (npr. u crvenu boju) osuđuje (Nevenka Župančić). U Sotu je crnina obvezna za sve sudionike pogreba (Kata Vulčević). Ponekad se apstinira od aktivnosti poput slušanja glazbe i drugih oblika zabave, ali to ovisi o „osobnom ukusu“, ne postoji nekakav skup pravila koji to zabranjuje. Kazimir Peške rekao mi je da se u nekim slučajevima u kući nije uključivao televizor, niti slušao radio nekoliko tjedana nakon smrti bliske osobe. Katica Čaćić iz Golubinaca rekla mi je da se ne nosi nakit kad se žaluje.

Grob (nadgrobni spomenici, grobni prilozii)

Izgled nadgrobnih spomenika ovisi o financijskom statusu obitelji. Oni imućniji posjeduju grobnice. Spomenici se uglavnom izrađuju od mramora, a dolaze u različitim oblicima. Za katolike je najvažnije da imaju obilježje križa, a obvezno se uklesava i ime pokojnika, godina rođenja te smrti. Kata Vulčević mi je rekla da su se mramorni spomenici u Sotu pojavili tek prije dvadesetak godina. Umjesto njih postojali su samo drveni križevi. Za druge lokacije nije poznata vremenska odrednica. Nekada se u spomenike uklesava *među narodom omiljeni stih* poput: *Mnogo hteo,*

mного započeo, čas umrli njega je omeo (Kazimir Peške) ili molitva: *Poželeo dragi Bog da okiti raj, pa je pozvao moje dete u svoj zagrljaj* (Katica Čaćić). Osim toga često na spomenicima piše tko ih je podigao ili tko žali za pokojnikom. Nekad su se umjesto nadgrobnih spomenika u zemlju zabijali samo drveni križevi. U Petrovaradinu se u grob ponekad prilažu svete slike ili boca s vinom (*ako je volio piti*). U Sotu i Golubincima se baca novac u grob (*platiš mu mesto*), kao i rakija, sveta voda, *bombona*, čokolada, cigarete. Ružica Borčić to je objasnila na sljedeći način: *To je kao neki pozdrav. Pozdravi ovog ili onog ko je umro, i tako, da odnese pokojnik*. Međutim, danas se u Golubincima to više ne prakticira, jer je riječima kazivača, svećenik prigovarao da je to „poganski“ običaj.

Kata Vulčević iz Sota za Uskrs na grobove svojih najbližih stavlja šarena jaja da i oni znaju da je Uskrs.

Sl. 16. Stari dio groblja u Petrovaradinu
(križevi od kamena)

Sl. 17. Stari dio groblja u Sotu
(nadgrobnji spomenici od kamena)

Sl. 18. Nadgrobnji spomenik u Golubincima, nalazi se u novom dijelu groblja. Na pravoslavnom dijelu primijetila sam da su nadgrobnji spomenici mnogo živopisniji, na njima su uklesane slike ili motivi za koje možemo pretpostaviti da govore o osobnosti i životu pokojnika. Na ovoj fotografiji istaknute su nogometna lopta, gitara i igraće karte. Iz neformalnog razgovora doznala sam da je vlasnik spomenika, gospodin Rauk još uvijek živ te da si je unatoč tome dao uklesati datum smrti – 2027. godinu. Do njega je spomenik njegova brata koji je nestao. Ostale pojedinosti nisu mi poznate.

U Petrovaradinu su nekrštena djeca bila pokapana uz ogradu na groblju i nisu imala obilježje križa. Samoubojice nekad nisu mogli biti sahranjeni uz prisustvo župnika, a danas ih se sahranjuje na uobičajen način. Beskućnike sahranjuje općina i njihovi se grobovi nalaze u kutu groblja. Njihovo se grobno mjesto može ponovno iskoristiti nakon deset godina. U Sotu su samoubojice bili sahranjeni na posebnom dijelu groblja, kao i nekrštena djeca (njima su bili namijenjeni tzv. „divlji grobovi“). Danas se samoubojice u Sotu ponekad sahranjuju s uz prisustvo župnika, zbog njihovih obitelji. U Golubincima mi je rečeno da se nekad za samoubojice nisu oglašavala zvona, ali se to promijenilo. Što se pak vršenja ekshumacije tiče, u Petrovaradinu sam dobila odgovor da se one izvode, obično deset godina nakon smrti, radi premještanja ostataka u obiteljsku grobnicu i sl., a u Sotu se to smatra grijehom.

Nakon sahrane

(odlazak s groblja, misa zadušnica, Sisvete, sjećanje na mrtve)

Kad se sahranjivalo „od kuće“, nakon iznošenja pokojnika, kuća se obvezno čistila i pospremala, a za to su u Sotu zadužene *kuvarice*.

U Petrovaradinu najuža rodbina ostaje najdulje na groblju, dok se grob ne formira, a u Sotu se to ne smije dočekati, pa svi odlaze nakon završnog obreda. Kata Vulčević to mi je objasnila na sljedeći način: *Jer celo vreme plačeš za njim, pa da ne bi do kraja, da se to ode*. Drugi dan nakon sahrane odlazi se na groblje, donosi se cvijeće i pale se lampaši. U Sotu postoji pravilo da onaj koji je najviše ožalošćen, prvi odlazi na grob. Kazivačica iz Golubinaca rekla je da se nekad dan nakon sahrane na grob nosila hrana i piće:

Ranije je bilo, onda dan ujutro... Ideš na groblje, misa bude, pa s mise ideš na groblje. I onda se nosi, obično se nosi keks, doručak. I ponese se rakije. Ili vina.

Pomoli se, i plačeš.

Ta hrana i to piće ostavlja se na grobu za siromahe. Misa zadušnica za pokojnika održava na dan sahrane ili sljedeći dan, a kasnije na obljetnicu smrti, rođendan ili imendan. U Sotu se za *Sisvete* (spomendan na mrtve) održava misa na groblju kraj centralnog križa, župnik posvećuje grobove i pjevaju se pjesme za pokojne:

Uskrsnu Isus doista

Uskrsnu Isus doista

u ranu zoru uskrsnu.

*Aleluja, aleluja, aleluja,
aleluja.*

*U ranu zoru uskrsnu,
u slavlju naš Otkupitelj.*

Aleluja...

*Kad sunca prvi sinu trak,
tad raspade se grijeha mrak*

Aleluja...

*I anđeo nam navijesti
spasenja tu vijest veselu.*

Aleluja...

*U dvore uđe nebeske
uskrsnuli naš Spasitelj.*

Aleluja...

*Koji svlada sile paklene
te slavno sada kraljuje*

Aleluja...

Cesta

Ima jedna duga cesta, koja vodi sve do raja;

to je cesta, cesta mira, cesta mira i ljubavi!

Ima jedno obećanje, da će opet doći k nama;

to je obećanje vjere, ufanja i ljubavi!

Kada moraš sutra poći sa križanja svoga puta;

pođi putem, putem Krista, putem Krista i ljubavi!

Ima jedno toplo Sunce koje zlati sve vrhunce:

da nam svako dobro djelo za sve vijeke vrijedi cijelo.

Ima jedna tajna sreća od svih kušnji još je veća:

svaka žrtva rađa medom, križevi svi svrše s nebom!

U Petrovaradinu se za *Sisvete* također odlazi na groblje, a kad crkva zvoni povečerje u kući se za mrtve pali svijeća i za svakog pokojnika se izmoli *Oče naš*. Nevenka Župančić ispričala mi je kako se ona prisjeća svojih pokojnih i odaje im počast:

Ja upalim kandilo. Sipa se voda pa se sipa ulje i onda onaj žižak se stavi, i ovaj... I onda ja stavim sliku od pokojnika. Ako je mojoj baki godišnjica il bakin imendan, jer su se slavili imendani, nisu se slavili rođendani, pošto su ovi sad, ovaj... I kad je kome imendan onda stavim tu sliku i to gori kandilo. I ceo dan i celu noć. (Nevenka Župančić)

U Sotu je nekad postojala praksa da se sedam dana nakon ukopa u crkvi služi misa zadušnica za pokojnika koja se zvala *rekvent*. Na misu su dolazili članovi obitelji preminulog, ali i *komšije*. Svećenik je na *rekvent* pozivao na završetku ukopa. Kata Vulčević to opisuje na sljedeći način:

Kad sedam dana bude, onda u crkvi se sve crno postavi na oltar. Bude kao škrinju smo imali... Za posmrtnu. E onda metne se u sredinu i to se prekrilo crnim i to se zvalo rekvent... Sve je bilo crno u crkvi i sve su pesme pevale one posmrtnu. (Kata Vulčević)

Škrinja, odnosno lijes koji se stavljao u sredinu crkve bio je dio crkvenog inventara i bio je prazan. Kata Vulčević tvrdi da se *rekvent* prestao prakticirati prije dvadesetak godina dolaskom nove generacije svećenika. Kazimir Peške potvrdio mi je isti običaj u Petrovaradinu, ali se kod njih to zvalo *rekvijem*:

To je misa za pokojnika. U crkvi bude izložen crni sanduk s crnim pokrovom i to je rekvijem. To sad danas više ne rade. Prestalo se raditi kad je crkva vršila reformu neku...I onda danas ide samo misa zadušnica.

Ostala vjerovanja vezana uz smrt

Smrt i pokop prate lokalno različiti običaji te uz njih vezane predodžbe i vjerovanja. U istraživanim zajednicama smrt nikada nije bila tabu, već se smatrala sastavnim dijelom života. Djecu se vodilo na pogrebe, ljesovi su gotovo uvijek bili otvoreni, a nad pokojnicima se katkad bdjelo cijelu noć u kući. Već je bilo riječi o mnogim različitim vjerovanjima i predznacima smrti, a u ovom sam poglavlju izdvojila ona koje se ne uklapaju u druge tematske cjeline. To su vjerovanje u mogućnost kontakta s preminulima, vjerovanje u povratak pokojnikove duše, vjerovanje u vampire, itd.

Kata Vulčević ispričala mi je o kontaktu s preminulim bratom u snu i radnjama koje je nakon toga izvršila:

On je meni došo jednom, i došo mi jednu noć moj brat u san, i kaže mi ovako, pošto sam ja to dete moje sahranila malo, i došo i kad je došo gladan je. Kaže gladan sam, daj nemam ništa kuvano, ajde mi Neno skuvaj. On je mene Nena zvao. Ja skuvam i on ide s nekim detetom, čekaj reko ja ću ti pokazati, kuda ideš, on kaže ide tamo negdi, ne znam kud je išo, ja ću ti pokazati, kaže dete moje, imam ja ko me vodi ovde, i on vodi tu moju ćerku sa sobom. To sam ja sanjala. To sam ja njega sanjala, i dal to, dal to moguće ili nije, i onda mi je drugi puta kazo Neno donesi mi cuclu. I ja sam tu cuclu morala odneti, odnela sam tamo... Iskopala, pa je lepo umotala, da ne bude, u tome, ukopala, izmolila se i kazala: brate moj ja sam ti donela, a ti sad upotrebi... (Kata Vulčević)

Ja sam sanjala moga brata, tražio je da mu skuvam, ja nemam običaj nositi hranu, kaže moj muž Kato al nosi bilo šta, nosi sad, vidiš ti da je on gladan, ja sam njemu kuvala i ostavila, ja sam tamo nešto napravila, pekla sam nešto, jer ne mogu drugo šta i odnela na groblje, i nikad više. Moj brat odavde, to sam imala brata prekoputa, ovaj, od tetke. On je tražio da mu kuvam. U snu. I ta njegova snajja kaže nemoj tetka da ti kuvaš, ja ću skuvat, neću, ja ću skuvati, on je to tražio, ali nisam mu nosila na grob, neg sam dala komšijama. I kazala sam ovo vam dajem zato, kerovi će sve tamo da mi razvuču, evo vam ovo pojedite, al to je za njegovu dušu. (Kata Vulčević)

Iz ovog i sličnih iskaza drugih kazivača može se zaključiti da se u narodu vjeruje da je kontakt s preminulima moguć (barem u snovima) i da valja izvršiti određene radnje za smiraj njihove duše. Osim toga, od dvoje kazivača čula sam o vjerovanju u to da duša luta 40 dana nakon smrti i da može prijeći u novorođenčad ili životinje, ako joj se određenim radnjama ne omogući „siguran transfer“ u onostrano. Primjer takvih radnji navela sam ranije u tekstu: pokrivanje ogledala, stavljanje marijanske svijeće u ruku umirućem, otvaranje prozora. Da se pokojnikova duša ne bi „uznemirila“, u Sotu se alat kojim se kopao grob ostavlja u pokojnikovoj kući. Nadalje, u sva

tri istraživana mjesta vjeruje se da mačka ne smije proći ispod lijesa jer će uznemiriti pokojnikovu dušu, odnosno pokojnik će se „povampiriti“.

Kazivačica iz Sota opisala mi je jednu takvu situaciju:

To je isto bilo da se ne sme. A tu je jedan moj komšija, ja sam još bila cura, on umro, a nisu dobro zatvorili mačke. On se čak uvuko u tu sobu, među narod. Teraju ga oni, al ništa to nije bilo. (Katica Đerki)

Kata Vulčević i Ružica Borčić ispričale su mi „priče o duhovima“ koje potvrđuju vjerovanje u povratak pokojnikove duše:

A jel se sjećaš da je bilo priče kad je taksista jedan išao i vozio devojkju... I zauzvati taksistu da je odveze kući. Sad pita on nju odakle je ona i on nju odvezo do njene kuće i ona ušla u dvorište i kaže doć će da plati. A on je njoj dao jaknu da ne ozebe. I sad, ovaj, nje nema pa nema, on čeka i čeka i on ajt, kuca na prozor. Otvore roditelji, kaže, pustio devojkju, otišla u unutra a nije mi plati-la. Kažu naša kćerka je umrla, pa kaže kako umrla kad sad ja je dovezo i dao joj jaknu. Kad sutradan odu na groblje, a ono jakna na spomeniku. (Ružica Borčić)

Sad ću vam to kazat, to ja to nisam doživila. Ali naš komšija neki, Brnić, on je imo ženu, Stajka mu se zvala žena, i njegova je žena mlada umrla. Ja to znam, on je uvek, taj čika kod nas pričo. Da njegova žena dolazi kući. I on kaže tačno osjetim, kako samo kao proleti. Ona je malo dete ostavila. Bebu. I umrla je. I kaže dođe i kad dođe, kaže, šila je ona na mašinu. Kaže ja lepo čujem di šivaća mašina radi. Ja se dignem, upalim ovu lampu, nema nigdi nikoga. Ja legnem, ono opet. I to je šest nedjelja on kaže bilo. Oni su se molili, molili, svetili kuću i to, dok se to. To sam ja od njega čula, a nisam doživila. Eto to sam čula. (Kata Vulčević)

Osim navedenih vjerovanja, Kazimir Peške spomenuo mi je i to da se pokojnika nije smjelo nositi preko vode. To je čuo od svoje bake, ali se ne sjeća razloga.

Zaključak

Tradicijski posmrtni običaji u gotovo nepromijenjenom obliku opstali su u Sotu i Golubincima. U tim lokalitetima još uvijek se sahranjuje „od kuće“. U Petrovaradinu, budući da je riječ o urbanom naselju, promjene se su najvidljivije. Sahranjivanje od „kuće“ tamo je zabranjeno još 1980-ih godina. Brigu za pokojnika, kopanje groba, itd., ondje su preuzela pogrebna poduzeća, dok su u Sotu za to zaduženi članovi zajednice – kumovi, *komšije*, prijatelji, rođaci. Negativna promjena koju su istakli kazivači iz sva tri lokaliteta jest ona vezana uz *daću*. Nekad je *daća* bila skromnija, a danas se *prave svatovi*, odnosno *žurka*, kao što su istakle Nevenka Župančić i Ljerka Deman. Kazivačice su mi se požalile i na to da se danas *manje žali*, odnosno, da se razgovara tijekom hoda u pogrebnoj povorci, umjesto da se moli u tišini. Osim toga, danas se sahranjuje ranije nego u prošlosti, a smrt se uglavnom javlja telefonski. Promijenili su se i križevi za pokojnike, više se ne izrađuju od izdržljive hrastovine, a lje-

sovi i *peškiri* se danas kupuju (nekad su se ručno izrađivali). U Petrovaradinu se više ne koriste staklena pogrebna kola na koja su bili ponosni svi mještani. Nadalje, stari patrijarhalni običaj koji muškarcima omogućuje prvenstvo u pogrebnoj povorci nad ženama i dalje živi. Dolaskom pogrebnih poduzeća povećale su razlike između bogatih i siromašnih. Ljudi nerijetko traže financijsku potporu od obitelji i prijatelja, jer su pogrebi postali luksuz. Ta razlika vidljiva je i u izgledu nadgrobnih spomenika i načinu na koji se priprema *daća*. Kazivači su mi rekli da se ljudi danas „natječu“ u tome tko će imati raskošniju *daću* i nadgrobnni spomenik. Ipak, modernizacija je dovela do toga da se danas marginalne skupine (beskućnici, samoubojice, nekrštena djeca) pokapaju kao i svi drugi.

Literatura:

Rihtman-Auguštin, D. (1978.) Novinske osmrtnice. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol.15.N.1. <http://hrcak.srce.hr/40895> (pristupljeno: 1.4.2017.).

(1939) *Obrednik za pokope*. Đakovo: Biskupijska tiskara.

Popis kazivača

Sot:

Katica Bohnička, rođ. 1935.

Katica Đerki, rođ. 1936.

Kata Vulčević, rođ. 1935.

Petrovaradin:

Ljerka Deman, rođ. 1943.

Kazimir Peške, rođ. 1951.

Nevenka Župančić, rođ. 1937.

Golubinci:

Ružica Borčić, rođ. 1943.

Katica Čačić, rođ. 1939.

Bojan Vukobradović, rođ. 1984.

Summary

Funeral customs of Croats in Srijem

In this work, the author analyzes the funeral customs of the Croats from Srijem. Three sites were being investigated: Petrovaradin, Sot and Golubinci, from 3rd April to 7th April, 2017, as part of the course of the Field Research Practice course, led by Milana Cernelic, PhD. The control survey was conducted in the period from 10th to 13th April 2018. The purpose of the research was to determine the way in which funeral customs and rituals, as traditional forms of symbolic behavior, manifest themselves within the explored culture, which dimensions they encompass and to what extent they continue to be practiced. The work is divided into the following thematic units or aspects of funeral customs: preparations for death (burial robes, forgiveness, the deceased's legacy, anointing of the sick, omens of death), actions immediately after death (treating the deceased's body, arranging catafalque, beliefs), the announcement and notification of death, vigil, funeral, gathering after a funeral, mourning, grave) after the funeral (departure from the cemetery, Mass, All Saints' Day, memories of the dead) and other beliefs related to death.

Key words: funeral customs, Srijem, Croats